

ZMAGANIA O KATOLICYZM I POLSKOŚĆ ZIEMI BYTOWSKIEJ I LĘBORSKIEJ

1. Przynależność państwowa i kościelna

Polska literatura historyczna o Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej w ogóle, a w szczególności omawiająca sprawy religijne tej części kraju, jest uboga¹. Bez porównania lepiej przedstawia się historiografia niemiecka, która może się tu wykazać obszernymi monografiami². Niestety aspekt kościelny tych prac, z powodu niewystarczającego wykorzystania źródeł pochodzenia polskiego, został potraktowany w sposób niepełny, a antagonizmy narodowe i wyznaniowe niemiecko-polskie nie zawsze pozwoliły autorom wykazać się historycznym obiektywizmem. Niniejszy artykuł ma za zadanie bodaj szkieletowo ująć historię kościelną tej ziemi w czasie tzw. reformacji i rekatoli-

¹ W. Kostuś, *Władztwo Polski nad Lęborkiem i Bytowem, studium historycznoprawne*, Wrocław 1954; M. Biskup i A. Tomezak, *Mapy województwa pomorskiego w drugiej połowie XVI w.*, RTNT 58, I, Toruń 1955; Ks. P. Czaplewski, *Ostatnie walki o diecezję biskupie na Pomorzu*, ZTNT IV, Toruń 1917—1919, s. 58—69.

² G. Bronisch, W. Ohle i H. Teichmueller, *Kreis Bütow*, Szczecin 1938; R. Cramer, *Geschichte der Lande Lauenburg und Bütow*, I—II, Królewiec 1858; F. Hirsch, *Die Erwerbung von Lauenburg und Bütow durch den Grossen Kurfürsten und die Errichtung der dortigen Verwaltung*, br. m. 1915; H. Kopittke, *Der Kreis Lauenburg in Pommern*, Wrocław 1940; Fr. Schultz, *Geschichte des Kreises Lauenburg in Pommern*, Lębork 1912; J. Siebke, *Die Gegenreformation im Lande Bütow*, Gryfia 1940.

cyzacji, i to głównie w oparciu o źródła z Archiwum Diecezji Włocławskiej, do której ona przez kilka wieków należała. Wypadnie przy tym wziąć pod uwagę, że rekatalizacja ta, z powodu częstego przechodzenia wspomnianej ziemi spod władzy katolickiego państwa polskiego pod panowanie protestanckich krajów niemieckich i odwrotnie, trwała do naszych czasów.

Co do samej nazwy tej ziemi — polskie źródła historyczne zwłaszcza kościelne, XVI—XVIII w., mówiąc o Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej, używają najczęściej rzeczowników: *terra, territorium, districtus* z jednym czy drugim przymiotnikiem, a więc: *Terra Lemburgensis, Territorium Bythoviense, Districtus Leoburgensis, Bytoviensis*. Natomiast autorzy pracy *Mapy województwa pomorskiego*³ używają, chyba mniej szczęśliwie, nazwy „okręg bytowski i lęborski”. Wydaje się, że poprawniej i zgodniej z tradycją brzmi nazwa: Ziemia Bytowska i Lęborska, którą też mamy zamiar tu stosować.

Pod względem politycznym Ziemia Bytowska i Lęborska, należąca do Polski z prawa, w rzeczywistości najczęściej pozostawała pod obcym panowaniem. Od początku naszych dziejów aż do 1295 r. wchodziła w skład Pomorza Nadwiślańskiego, będącego pod władzą rodzimych książąt w Gdańsku. Potem zaledwie przez kilkanaście lat należała do państwa Przemysława II i Władysława Łokietka, albowiem już w 1308 r. zagarnęli Pomorze Gdańskie Brandenburczycy, a z ich rąk — w rok później — Krzyżacy. Sam powiat lęborski zajęli oni w 1310 r., a bytowski dopiero w 1329. W 1454 r. Pomorze (tzw. Związek Pruski) wypowiedziało posłuszeństwo Krzyżakom i poddało się Polsce, ale Kazimierz Jagiellończyk musiał o nie przez lat trzynaście prowadzić wojnę z Zakonem. Niestety już w 1455 r. powierzył tenże monarcha straż nad Bytowem i Lęborkiem księciu Pomorza Zachodniego Erykowi II, a w 1490 r. oddał obydwa powiaty w zastaw jego synowi a swemu zięciowi Bogusławowi X. Król Zygmunt I oddał w 1526 r., za posag swej siostry Anny, jej i Bogusława synom a swoim siostrzeńcom — książętom Jerzemu I i Barnimowi X — wspo-

³ Por. przypisek 1.

mnianą ziemię w lenno. Po wygaśnięciu męskiej linii książąt pomorskich na Bogusławie XIV w 1637 r., w myśl układu z 1526 r., Ziemia Bytowska i Lęborska wróciła do macierzy i została włączona do województwa pomorskiego (gdańskiego). Atoli już w 1657 r., na mocy traktatu welawsko-bydgoskiego, oddał ją król Jan Kazimierz w lenno elektorowi brandenburskiemu Fryderykowi Wilhelmowi, w zamian za odstąpienie tegoż od przymierza ze Szwecją, z którą Polska prowadziła wojnę. Na mocy pierwszego rozbioru Polski, w 1772 r. przypadły obydwa powiaty, razem z Pomorzem, Królestwu Pruskiemu.

Tak więc Ziemia Bytowska i Lęborska przez całe stulecie była poza macierzą: pod udzielnymi książętami gdańskimi, pod Krzyżakami, pod zniemczonymi książętami szczecińskimi i pod Prusami. Do Polski powróciła w 1945 r. Powiat bytowski znajduje się w województwie koszalińskim, a powiat lęborski w województwie gdańskim.

Pod względem przynależności kościelnej łatwiejsza do przedstawienia jest historia dekanatu lęborskiego, bytowskiego — bardziej zawiła.

Od czasów Bolesława Chrobrego Bytów i Lębork wchodziły do archidiaconatu słupskiego archidiecezji gnieźnieńskiej. Po zagarnięciu Pomorza Nadwiślańskiego, do którego należała również kasztelania słupska, przez Krzyżaków, ci ostatni spowodowali oderwanie archidiaconatu słupskiego od archidiecezji gnieźnieńskiej i włączenie go do powstałej w latach 1128—1140, na miejsce upadłej diecezji kołobrzesckiej, diecezji pomorskiej ze stolicą w Kamieniu. Zdaje się, że wtedy, około 1317/19 r., udało się biskupowi włocławskiemu w l. 1300—23 Gerwardowi — który razem z biskupem chełmińskim Mikołajem rozsądzał w imieniu papieża Jana XXII zatarg pomiędzy arcybiskupem gnieźnieńskim Janisławem a biskupem kamieńskim Henrykiem — pozyskać dla swej diecezji część wspomnianego archidiaconatu, mianowicie dekanat lęborski, i włączyć go do archidiaconatu pomorskiego (gdańskiego)⁴. Do die-

⁴ Ks. J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy*, I. Poznań

cezji wrocławskiej mógłby być wtedy włączony cały archidiaconat słupski, wskutek czego całe dawne księstwo Pomorza Gdańskiego posiadałoby jedną diecezję pomorską (kujawsko-pomorską), a istniejące księstwo Pomorza Szczecińskiego miałyby drugą diecezję pomorską (kamięńską). Jednakże jednocząca się Polska XIV w., która nie miała władzy nad Pomorzem, nie była w stanie udzielić pomocy swym biskupom. Za Władysława Łokietka archidiaconat słupski w większej swej części został włączony do diecezji kamięńskiej, a już za Kazimierza Wielkiego (ostatecznie w 1352 r.) taż diecezja oderwała się od metropolii gnieźnieńskiej i została poddana bezpośrednio Rzymowi. Odlączenie się diecezji — położonej w ziemczonym księstwie pomorskim i mającej najczęściej biskupów narodowości niemieckiej — od Gniezna, jedyne go wtedy łącznika tej ziemi z Polską, skazywało tamtejszy Kościół na niechybną germanizację. Nic więc dziwnego, że gdy nastaly czasy tzw. reformacji, diecezja kamięńska równie szybko (około 1534 r.), jak wiele diecezji niemieckich, stała się łupem protestantyzmu. Ostatnim jej biskupem był Erazm von Manteuffel († 1544)⁵. Po odzyskaniu przez Polskę w 1637 r. powiatów bytowskiego i lęborskiego, także dekanat bytowski, praktycznie nie mający diecezji, został włączony do diecezji wrocławskiej. Od tego czasu obydwą już dekanaty pozostawały pod władzą biskupów kujawsko-pomorskich aż do 1818 r. Bullą *De salute animarum* zreorganizował papież Pius VII w 1821 r. diecezje polskie w zaborze pruskim. Wówczas to rozległy archidiaconat pomorski dotychczasowej diecezji kujawsko-pomorskiej został połączony z małą diecezją chełmińską (Chełmno). Ale dekanaty bytowski i lęborski nie weszły do nowej diecezji chełmińskiej (Pelplin). Uważane przez rząd pruski za terytoria czysto niemieckie, zostały wcielone do olbrzymiej diecezji wrocławskiej, poddanej bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Od

1888, s. 30—32; tenże, *Pralaci i kanonicy katedry metrop. gnieźn.* I, Golezno 1883, s. 55—56.

⁵ Ks. St. Chodyński, *Pomorze*, [w:] *Encyklopedia Kościelna XX*, Warszawa 1894, s. 404, 407.

1945 r. obydwą dekanaty znajdują się w administracji apostołskiej kamięńskiej, lubuskiej i prałaturze pilskiej (Gorzów).

2. Reformacja i przeciwreformacja w XVI wieku

W połowie XVI w. Księstwem Pomorskim, w którego władaniu lennym była Ziemia Bytowska i Lęborska, zawiadnął luteranizm. Wolność wyznania augsburskiego, którą ostatecznie przyznał Zygmunt August krajom lennym na sejmie lubelskim w 1569 r., była tylko prawną formułą i spóźnionym wyrażeniem zgody na to, co się tam stało przed kilkudziesięciu czy kilkunastu laty. Przy czym pozwolenie wyznawania protestantyzmu, jak i przywileje lenne wydane przez monarchów polskich dla książąt pomorskich, nie wzbraniały tamtejszej ludności wyznawać dawnej wiary, odwrotnie — zalecały ją. Mimo to Ziemia Bytowska i Lęborska stała się luteraniską, a o szybkim opanowaniu jej przez herezję — jakkolwiek miejscowa ludność, za wyjątkiem obu miast była w większości polska (pomorska, kaszubska)⁶ — zadecydowała przede wszystkim siła i prężność nowatorstwa oraz *ius reformandi*, z którego zaczęli skwapliwie korzystać panujący i posiadający. Przy katolicyzmie pozostała niewielka część ludności.

W następstwie tego łączność między dekanatem lęborskim, a biskupem wrocławskim i jego oficjałem w Gdańsku, została zupełnie przerwana. Jeszcze gorzej było z dekanatem bytowskim, nie mającym przynależności diecezjalnej. Ostatnim biskupem, który wizytował w 1546 r. kościół parafialny w Lęborku, był Andrzej Zebrzydowski⁷. Opustoszały z zakonników klasztor franciszkanów w tymże mieście darował książę Barnim X już w 1540 r. Jakubowi Wobeserowi, staroście lęborskiemu⁸. Następcy Zebrzydowskiego: Jan Drohojowski bp

⁶ M. Biskup i A. Tomczak, *ju.* s. 130—135.

⁷ Wł. Wisłocki (ed.), *Andrzeja Zebrzydowskiego biskupa wrocławskiego i krakowskiego korespondencja z lat 1546—1553*, Kraków 1878, nr 80.

⁸ Ks. J. Fankidejski, *Utracone kościoły i kaplice w dzisiejszej diecezji chełmińskiej, Pelplin 1880*, s. 223; R. Cramer, *ju.* I, s. 161.

w latach 1551—1557, Jakub Uchański 1557—1562 i Mikołaj Wolski 1562—1567, znali parafie dekanatu łęborskiego już tylko ze spisu dziesięcin, (które tu przysługiwały biskupom), zamieszczonego na końcu inwentarza dóbr biskupstwa wrocławskiego z 1534 r.⁹ Jakkolwiek wymienieni pasterze nie okazywali większej gorliwości o sprawę diecezji w obliczu zalewu tejże przez herezję, to przecież nie można przypisywać im głównej winy za to, co się stało w tej ziemi. Protestantyzm zapanował tu na skutek przejścia Ziemi Bytowskiej i Łęborskiej w orbitę wpływów niemieckich. Nawet gorliwi następni biskupi nie mogli tu niczego zdziałać, gdyż nie mieli wstępu na teren zluteranizowanego księstwa.

Pierwszym biskupem wrocławskim, który stanowczo przeciwstawił się herezji, był Stanisław Karnkowski bp 1567—1581, ale w dekanacie łęborskim z wymienionych wyżej powodów nie był w stanie niczego naprawić¹⁰. Jego następca, Hieronim Rozrażewski biskup w l. 1581—1600, który słusznie może uchodzić za odnowiciela religii katolickiej na Pomorzu¹¹, w samej Ziemi Łęborskiej niewiele mógł zrobić. Stojąc twardo przy swoich biskupich prawach, wysłał w 1583 r. na wizytację tego dekanatu Sebastiana Liwerskiego (b. swego kapelana, proboszcza parafii Komorsk), ale ten nie został dopuszczony do kościołów przez ludność powszechnie już innowierczą. Doniósł tylko biskupowi¹², że dekanat składa się z 8 parafii: Białogarda, Brzeźno, Garczegorze, Janowice, Łębork, Łeba, Osieki i Salino¹³. W kancelarii Rozrażewskiego we Wrocławku wie-

⁹ B. Ulanowski (ed.), *Inwentarz dóbr i dochodów biskupstwa wrocławskiego z roku 1534*, Kraków 1916, s. 117—118.

¹⁰ Ks. St. Chodyński (ed.), *Ratio rerum in episcopatu wladislaviensi per ... Stanislaum Karnkowski ... Hieronymo Rozrażewski ... exhibita*, [w:] *Monumenta historica dioecesis wladislaviensis X*, Wrocław 1894, s. 4—19.

¹¹ Ks. St. Librowski, *Hieronim Rozrażewski — biskup wrocławski*, rękopis.

¹² Ks. St. Kujot (ed.), *Visitationes archidiaconatus Pomeraniae H. Rozrażewski ... episcopo factae*, FTNT I—III, Toruń 1897—1899, s. 39.

¹³ Nazwy miejscowości w niniejszej pracy podaje się w urzędowym brzmieniu obecnym.

dziano jednak, że powinno ich być 12¹⁴. Dokładny wykaz parafii dekanatu łęborskiego oraz wsi do nich należących podali dopiero w 1955 r. Marian Biskup i Andrzej Tomczak¹⁵, wyzyskawszy dostępne źródła polskie i niemieckie. Szkoda tylko, że przeoczyli wspomniany wyżej spis Rozrażewskiego¹⁶, który także wymienia 12 parafii, jakkolwiek miejscowości parafialnych nie uwzględnia. Owe parafie i miejscowości, w których znajdował się kościół filialny albo kaplica, to: Białogarda z kościołem filialnym we wsi Łebień, Brzeźno, Bukowina, Charbrowo, Garczegorze¹⁷, Janowice, Łębork z filią Nowa Wieś, Łeba z kościołem filialnym we wsi Sarbsk, Łebunia, Osieki, Rozłazino z filią Dziecielice i Salino¹⁸ z kościołem filialnym we wsi Gniewino. Dekanat bytowski¹⁹ składał się w drugiej połowie XVII w. z 7 następujących parafii: Borzytuchom, Bytów, Dąbrówka, Niezabyszewo, Pomysk Wielki, Tuchomie i Ugoszcz.

W 1590 r. wysłał biskup Rozrażewski na zwizytowanie dekanatu łęborskiego archidiacona pomorskiego Franciszka Łąckiego, ale ten dotarł tylko do niektórych kościołów, do większości zaś nie dopuścili go miejscowi luteranie. W 1596 r. wyprawił się do wspomnianego dekanatu sam Rozrażewski, ale zdaje się, iż był tylko w Osiekach, majątku Wejherów²⁰.

Nie mogąc wykonywać, z powodu nieprzyjaznych rządów książąt, w dekanacie łęborskim, jurysdykcji duchownej, biskup sądził, że uda mu się dokonać czegoś na tym terenie przy pomocy uprawnień majątkowych biskupów wrocławskich. Na mocy bowiem protestanckiej zasady *cuius regio eius religio*,

¹⁴ Ks. Ks. Z. i St. Chodyńscy (ed.), *Monumenta hist. I*, Wrocław 1881, s. 23.

¹⁵ Mapy 59—60.

¹⁶ Por. przyp. 14.

¹⁷ *Schematyzm administracji apostołskiej kamieńskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej*, Gorzów Wlkp. 1949, ma „Garcigórz” (132).

¹⁸ Tenże schematyzm ma „Sawalino” (138).

¹⁹ M. Biskup i A. Tomczak, *juw.* s. 77—78.

²⁰ Ks. P. Czaplewski, *Biskupa Rozrażewskiego itineraria czyli rozkład podróży wizytacyjnych po Pomorzu*, ZTNT III, Toruń 1915, s. 122 i pod r. 1596.

skoro już dekanat stał się heretycki, można było przynajmniej w dobrach kościelnych utrzymać katolicyzm (wszak na mocy tej praktyki protestantyzm zapanował w wielu krajach Europy a do innych właśnie nie został dopuszczony; dzięki tejże zasadzie w Księstwie Pomorskim, któremu podlegała Ziemia Bytowska i Lęborska, panował luteranizm). Lecz niestety, w powiecie lęborskim biskup zastał już tylko jedną wieś kościelną, mianowicie Wierzchucino, należące do klasztoru cysterek (od 1589 r. benedyktynek) w Żarnowcu. Natomiast posiadłości diecezjalne, składające się ze wsi parafialnych Charbrowo i Osieki oraz wsi Lebieniec w parafii Łeba, nie należały już do biskupstwa, gdyż zaprzepaścił je w 1564 r. biskup Mikołaj Wolski i nie mogli ich rewindykować, mimo wielu starań, jego następcy: Stanisław Karnkowski i sam Rozrażewski²¹.

W takiej sytuacji biskup chwycił się jeszcze innego uprawnienia swoich poprzedników w tej ziemi: obowiązku uiszczania biskupom dziesięcin. Uprawnienie to mogło stać się, jedynym w tym czasie, łącznikiem dekanatu z diecezją. Rozrażewski więc dochodził praw o dziesięciny i to nie tylko w lęborskim ale i w bytowskim. Dekanat bytowski nie należał przed 1637 r. do diecezji wrocławskiej, atoli jej biskupi, na mocy układu zawartego w 1330 r. pomiędzy w. mistrzem krzyżackim Wernerem von Orseln, a biskupem Maciejem z Gołańczy, pobierali w nim w ciągu całego średniowiecza dziesięciny²². Przyczyną

²¹ B. Słaski (ed.), *Akt zbycia dóbr biskupich w Pomorsce*, ZTNT III, Toruń 1914—1916, s. 187—189; Ks. P. Czaplewski, *W sprawie sprzedaży pomorskich majątków biskupich w 1564 r.*, *tenże* s. 190—201; Ks. St. Chodyński (ed.), *Nicolaus Wolski*, [w:] *Monumenta hist.* X, s. 51; M. Biskup i A. Tomczak, *ju.* s. 46—48.

²² L. Rzyaszczewski i A. Muezkowski (ed.), *Coder diplom. Poloniae II*, Warszawa 1852, nr 252, s. 245; Ks. St. Chodyński, *Monumenta hist.* VII, Włocławek 1887, s. 83; W. Kostuś, *ju.* 18. *Tenże* autor informuje błędnie (19), jakoby *Monumenta hist.* I, 36 wylizowały kościoły dekanatu bytowskiego z XVI w. Tymczasem w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku nie ma aż do 1637 r. żadnego śladu o przynależności wspomnianego dekanatu do diecezji wrocławskiej. Spis, o którym mówi W. Kostuś, pochodzi dopiero z 1753 r.

placenia dziesięcin nie była przynależność dekanatu bytowskiego do diecezji wrocławskiej ale łączność powiatu bytowskiego z Pomorzem Gdańskim, podlegającym od 1309 r. Krzyżakom, a od 1454 r. — Polsce. Praktyce tej sprzyjał upadek diecezji kamińskiej, w skład której wchodził wspomniany dekanat. Prawo dziesięcin w Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej gwarantowały biskupom kujawsko-pomorskim na przyszłość przywileje lenne, nadane książętom pomorskim przez Zygmunta I w 1526 r., przez Zygmunta Augusta w 1549 r. i Stefana Batorego w 1578 r.²³. W czasie tzw. reformacji, dziesięciny w księstwie płacono Łukaszowi Górcce, biskupowi w l.: 1538—1542, Mikołajowi Dzierzgowskiemu (bp: 1542—1546) i już z trudem Andrzejowi Zebrzydowskiemu (bp: 1546—1551)²⁴, lecz nie udawało się to następnym biskupom, nawet dzielnemu i wpływowemu Stanisławowi Karnkowskiemu, który się o nie upominał za całe swoje dziesięciolecie u posłów książęcych, przybyłych w 1578 r. do Batorego po inwestyturę²⁵. W myśl tych uprawnień upoważnił Rozrażewski w kwietniu 1586 r. do przyjmowania dziesięcin starostę subkowskiego dóbr biskupich Jerzego Jeroka, którego też polecił listownie książętom Ernestowi Ludwikowi, Janowi Fryderykowi i Kazimierzowi²⁶. Atoli poborcy, natrafiwszy na niechęć ludności, wrócili z niczym. Biskup przeto czekał stosowniejszej chwili. Gdy więc w 1589 r. przybyli na sejm do Warszawy posłowie książąt pomorskich, Rozrażewski zabiegał u Zygmunta III, — którego sobie dla tej

²³ W. Kostuś, *ju.* s. 74—75; R. Cramer, *ju.* I, s. 174, II, nr 73; Archiwum Diecezjalne Włocławskie, Akta biskupa Rozrażewskiego I, 350v—351: „Nonnulla ex libris cancellariae regiae iuri reverendisimi domini episcopi wladislaviensis atque eius dioecesis ratione decimarum et iurisdictionis contra duces Pomeraniae in bonis Lunenburg (!) et Bithum (!) inservientia”.

²⁴ Wl. Wisłocki, *ju.* s. 156, 254, 256; Ks. P. Czaplewski (ed.) *Korespondencja Hieronima Rozrażewskiego II*, FTNT 31, Toruń 1939, s. 527 przyp. 3; ADWL, Akta Rozrażewskiego III, 132—134.

²⁵ St. Carnecovius, *Epistolae III*, nr 60, Długosza wydanie lip-skie II, 1815 n.; Ks. P. Czaplewski, *Koresp. Rozrażewskiego II*, s. 273 przyp. 3; *tenże*, *Ostatnie walki o dziesięciny*, s. 64 n.

²⁶ Ks. P. Czaplewski, *Koresp. Rozrażewskiego II*, s. 273 n.

sprawy zjednął już przedtem, kiedy odbierał od niego w Oliwie 7 X 1587 r. przysięgę królewską i brał udział w koronacji w Krakowie 27 XII 1587 r., — ażeby przedłużenie inwestytury uzależnić od wypełnienia warunków, przyjętych przez ksiąząt Jerzego I i Barnima X w 1526 r.²⁷ W tym celu przygotował materiał informacyjny dla króla i senatu, nie żałując skarg na nieszczerych lenników²⁸. Wyznaczona przez króla komisja dla zbadania oskarżeń pod adresem ksiąząt, wykazała ich winę²⁹. Posłowie jednak nie chcieli tego uznać. Widząc wszakże po kilku dniach, że biskup nie ustępuje, przybyli do niego 15 IV 1589 r. upraszając, aby nie przeszkadzał w złożeniu hołdu. Stało na tym, że posłowie, w imieniu ksiąząt, zgodzili się uznawać w obu dekanatach jurysdykcję duchowną i majątkowe uprawnienia biskupów wrocławskich³⁰. Pragnąc, aby zawarta umowa odniosła pożądany skutek, wystosował Rozrażewski 24 kwietnia tr. przez nich do ksiąząt list, w którym raz jeszcze przedstawiał pogwałcenie swej jurysdykcji i praw majątkowych diecezji oraz kościołów w Ziemi Łęborskiej i Bytowskiej, a w załączniku wykazywał zaległe dziesięciny³¹. W piśmie nie tylko domagał się odpowiedzi, ale i wypełnienia warunków lenna oraz ostatniego układu z 15 kwietnia. Oprócz tego sam Zygmunt III wystosował na prośbę biskupa do ksiąząt list z upomnieniem, który, niestety, notariusz zaniedbał wpisać w całości do akt biskupich³². Książę Jan Fryderyk od-

²⁷ Tamże, 529.

²⁸ Tamże, 354 przyp. 1; ADWl., Akta Rozrażewskiego II, 399—408v: „Gravamina, quae contra conditiones feudi ab ill-mis ducibus Pomeraniae in districtibus Laumburgensi et Bittomiensi (!) tam contra superioritatem regni quam iurisdictionem et privilegia episcopatus vladislaviensis et nobilitatem eorumdem districtuum committuntur”.

²⁹ ADWl., Akta Rozrażewskiego II, 358—358v: „Paragraph legatorum Pomeraniae ducum ad sacram maiestatem regiam ratione iurium episcopi vladislaviensis” et „Responsum sacrae regiae maiestatis”.

³⁰ Ks. P. Czaplewski, *Koresp. Rozrażewskiego II*, s. 354, przyp. 2; ADWl., Akta Rozrażewskiego II, 409—411.

³¹ Ks. P. Czaplewski, *Koresp. Rozrażewskiego II*, s. 353 n.; ADWl., Akta Rozrażewskiego II, 401v—403.

³² ADWl., Akta Rozrażewskiego II, 397v—398v: „Mandata regia ad

pisał Rozrażewskiemu ze Szczecina 1 IV 1590 r., ale jeszcze nie obiecywał zastosować się do zawartych umów³³. Odpowiadając 15 XII 1596 r. na jego argumenty, biskup bronił swych praw i jeszcze raz wzywał do wykonywania zobowiązań³⁴. Książę, świadomy swej przewagi nad ordynariuszem wrocławskim, któremu nie wiele pomógł nie poparty czynem nakaz królewski, wyraźnie zwlekał. Dopiero 31 I 1597 r. wyraził biskupowi zgodę na pobieranie dziesięcin ale pod warunkiem, że ten będzie mu przychylny w pewnych pertraktacjach z Polską³⁵. Nie wiadomo, czy Rozrażewski oddał jakie usługi protestanckiemu księciu, dość że 9 VIII tegoż roku ponownie upoważnił Sebastiana Liwerskiego (teraz proboszcza parafii Barłozno), i starostę biskupich dóbr pomorskich Jerzego Jeroka, do ściągania dziesięcin w księstwie³⁶. Czy zarządzenie biskupa tym razem dało rezultaty, nie możemy tego stwierdzić.

Te różnorodne wysiłki biskupa Rozrażewskiego, które uwykupiają jego gorliwość pasterską, zmierzającą do rekatolicyzacji Ziemi Bytowskiej i Łęborskiej, nie przyniosły niestety pożądanych rezultatów głównie dlatego, że terytoria te znajdowały się pod władzą nieprzychylnych Kościołowi, innowierczych ksiąząt.

Z wymienionych powodów, także za następnych biskupów sytuacja nie zmieniała się na lepsze i wszystkie kościoły w dekanacie łęborskim pozostawały w rękach protestanckich. Gorliwy biskup w latach 1616—1622 Paweł Wołucki, szósty następca Rozrażewskiego, o dekanacie łęborskim mógł powiedzieć tylko to, co wizytator Liwerski w 1583 r. — że składa się on z 8 parafii i wszystkie są heretyckie³⁷.

officialiales Pomeraniae ratione episcopallium solvendorum reverendissimo domino et ratione iurisdictionis”.

³³ Ks. P. Czaplewski, *Koresp. Rozrażewskiego II*, s. 374 n.

³⁴ Tamże, s. 525 n.

³⁵ Tamże, s. 530.

³⁶ ADWl., Akta Rozrażewskiego V, 372 n.

³⁷ Ks. Z. Chodyński (ed.), *Statuta synodalia dioec. ulad. et Pomeraniae*, Warszawa 1890, s. 180.

3. Repolonizacja i rekatolicyzacja w XVII i XVIII wieku

Położenie zupełnie się zmieniło, gdy w 1637 r. Ziemia Bytowska i Lęborska wróciła do Polski. Biskupem wrocławskim był w tym czasie (1631—1641) świątobliwy Maciej Lubieński. W dekanacie lęborskim odzyskał on od razu jurysdykcję. Na prośbę biskupa papież Urban VIII zgodził się, ażeby również dekanat bytowski należał do diecezji wrocławskiej³⁸. Oba te dekanaty wchodziły do archidiakonatu pomorskiego.

Biskup Lubieński najwięcej spośród wszystkich biskupów Polski przedrozbiorowej dokonał dla rekatolicyzacji i polonizacji Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej. Jeszcze w latach 1634/35, nawiązując do wysiłków poprzedników, walczył o dziesięciny należne biskupom i zawarł w tej sprawie z księciem Bogusławem XIV dogodny dla siebie układ³⁹. A skoro tylko zapadła decyzja, że wspomniana ziemia wraca do macierzy, 15 IV 1637 r. wydał list pasterski do ludności obu dekanatów zwiastując, iż bierze ją w swoją opiekę duchowną, a do zwizytowania kościołów i przywrócenia życia religijnego do dawnego stanu deleguje archidiakona i oficjała gdańskiego Mateusza Jana Judyckiego⁴⁰. Judyckiemu przeto można przypisać przywrócenie sieci parafialnej na tym terenie. Ponieważ protokół jego wizytacji nie zachował się, nie wiadomo, które parafie z istniejących w XVI w. udało mu się wskrzesić, a których nie. Należałoby przyjąć, że za Lubieńskiego było tutaj mniej parafii aniżeli przed opanowaniem obu dekanatów przez luternizm, co potwierdzały również późniejsze wizytacje. Najpilniejszym zadaniem biskupa była, po zorganizowaniu parafii, troska o życie religijne ludności obu dekanatów. W tym celu Lubieński, najpierw rozporządzeniem z Włocławka 5 VI

³⁸ Ks. St. Chodyński, *Monumenta hist.* VIII, Włocławek 1888, s. 10.

³⁹ Tamże VII, 83—86; ADWl., Akta biskupa Lubieńskiego, 121—123, 144—149.

⁴⁰ Ks. P. Panske (ed.), *Documenta, quae extant de cultu religionis catholicae in districtibus buetoviensi et leoburgensi saeculo XVII restituto*, FTNT XI—XV, Toruń 1907—1911, s. 771 n.

1638 r.⁴¹, a potem na miejscu, w Lęborku, 21 IX 1640 r.⁴² ogłosił uchwały trydenckie dla Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej. Przy tej okazji zwizytował tamtejsze kościoły. Sprawozdania wizytacyjne nie przechowały się. Szczególną troską pasterską otaczał biskup małżeństwa. Dnia 5 XI 1638 r. wydał list do duchowieństwa i wiernych o obowiązku zawierania małżeństw według wymagań soboru trydenckiego i o konieczności uzdrowienia poprzednio nieformalnie zawartych⁴³. W celu przyspieszenia konwersji ludności i uporządkowania małżeństw wyjednał dla siebie obszerniejszą jurysdykcję od Kongregacji Inkwizycji w dniu 19 II 1637 r.⁴⁴ i dla duszpasterzy od nuncjusza w Warszawie, arcybiskupa Mariusza Philonardusa, w dniu 31 I 1641 r.⁴⁵. Pragnąc przyjść z materialną pomocą duszpasterzom obu dekanatów, rozdzielił w 1641 r. między nich z dóbr biskupich i kapitulnych 1000 zł polskich, a także ustanowił na ten cel stały fundusz⁴⁶, co zatwierdził w roku następnym papież Urban VIII⁴⁷. Dla kształcenia księży do pracy w archidiakonacie pomorskim, a zwłaszcza w dekanatach bytowskim i lęborskim, zreorganizował podupadłe seminarium jezuitów w Szotlandzie pod Gdańskiem⁴⁸. Poza tym, za pozwoleniem papieskim, przygotowywali mu kandydatów na księży jezuitów brunsberscy i wileńscy⁴⁹. Proboszczem w Lęborku mianował Lubieński wykształconego i zasłużonego dla diecezji Mateusza Judyckiego, który w 1639 r. zawarł z tamtejszym magistratem układ o missalia, potwierdzony w roku następnym przez bi-

⁴¹ ADWl., Akta Lubieńskiego, 888 n.

⁴² Tamże, 700 n.

⁴³ Ks. P. Panske, *iw.* s. 772 n.

⁴⁴ ADWl., Akta Lubieńskiego, 483—489.

⁴⁵ Ks. P. Panske, *iw.* s. 788—790; ADWl., Akta Lubieńskiego, s. 850—852.

⁴⁶ Ks. P. Panske, *iw.* s. 785—788.

⁴⁷ Tamże, s. 796—798; Ks. St. Chodyński, *Seminarium wrocławskie*, Włocławek 1904, s. 396—398.

⁴⁸ Ks. Z. Chodyński, *Statuta synodalia*, s. 214 n., 235 n.; Ks. St. Chodyński, *Seminarium*, rozdz. 21 — Seminarium gdańskie, s. 318—323.

⁴⁹ Ks. St. Chodyński, *Monumenta hist.* VIII, 10.

⁵⁰ — Nasza Przeszłość

skupa⁵⁰, przy pomocy biskupa i króla zmusił zarząd miasta do restauracji kościoła parafialnego św. Jakuba, którego luteranie przez sto lat używali⁵¹, wreszcie, dzięki przychylności Władysława IV, odebrał w 1640 r. z rąk starosty lęborskiego, ziemczalego Rajnolda Gnomira Krokowskiego, grunty kościelne⁵². Proboszczem w Bytowie zamianował Łubieński w 1637 r. ks. Jerzego Flosa⁵³, po którym nastąpił około 1640 r. ks. Piotr Rosenkrantz. W Lęborku duszpasterstwo po Judyckim objął ks. Cadau⁵⁴. W ogóle tak biskup Łubieński jak i następni biskupi starali się o to, aby na stanowisku prepozyta w Bytowie i Lęborku był zawsze ktoś znaczniejszy, mający poważanie także i u licznych tam innowierców. Przy gorliwości biskupa i przychylności króla Władysława IV, rekatolizacja i repolonizacja Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej szybko postępowały naprzód. Kościoły wracały do katolików. Jedynie niemiecki magistrat w Bytowie zwłóczył z wydaniem kościoła parafialnego św. Katarzyny oraz prepozytury szpitalnej św. Jerzego za miastem. Skoro jednak kościół parafialny został zwrócony w 1639 r., Łubieński pozwolił luteranom na zatrzymanie kościoła św. Jerzego, co potwierdził im jego następca, biskup Gniewosz⁵⁵. Na prośbę biskupa Łubieńskiego papież Urban VIII zezwolił 13 X 1639 r. na przekazanie pijarom w Lęborku opustoszałego klasztoru pofranciszkańskiego, który nadał im 16 VI 1640 r. Władysław IV, po usunięciu z zabudowań wspomnianego Krokowskiego⁵⁶.

Działalność Łubieńskiego prowadził dalej energiczny Mikołaj Wojciech Gniewosz, biskup w l.: 1642—1654, który w celu ukończenia rekatolizacji archidiaconatu pomorskiego rezydował przeważnie w Gdańsku. Niezależnie od wizytacyj wspo-

⁵⁰ Ks. P. Panske, *juw.* s. 777—780; ADWl., Akta Łubieńskiego, 846—849; — Akta biskupa Gniewosza II, 67—67v.

⁵¹ ADWl., Akta Łubieńskiego, 844 n., 845 n.

⁵² Tamże, 843 n.

⁵³ Ks. P. Panske, *juw.* s. 781 n.

⁵⁴ Tamże, s. 788.

⁵⁵ Tamże, s. 773 n., 776 n., 807.

⁵⁶ ADWl., Akta Łubieńskiego, 838—840, 840 n., 841 n.

mnianego archidiaconatu przez archidiacona i wizytatorów delegowanych⁵⁷, (które nie zawsze z pożądanym skutkiem nakazywał), w sierpniu i wrześniu 1646 r. osobiście przeprowadził wizytację trzech najbardziej oddalonych od swej biskupiej stolicy dekanatów, mianowicie: bytowskiego, lęborskiego i pucckiego⁵⁸. Niestety, sprawozdania żadnej z tych wizytacji do nas nie doszły. W Lęborku ustanowił Gniewosz, na prezentę królewską, prepozytem oficjała gdańskiego i kanonika kruszwickiego Florianą Falka, który prawował się dalej z Krokowskim o dobra kościelne⁵⁹. Po nim stanowisko to powierzył w 1645 r. kanonikowi ołomuńskiemu Krystynowi Pajngk, któremu również oddał urząd dziekana⁶⁰, a po rezygnacji tegoż zamianował w 1651 r. tamtejszym proboszczem Jana Gise⁶¹. W Bytowie ustanowił w 1643 r. prepozytem Piotra Rosenstam, który rewindykował pozostałe dobra kościelne z rąk laickich oraz, przy pomocy króla, skłonił magistrat do odnowienia kościoła parafialnego⁶².

Za rządów następnego biskupa (1654—1674) Florianą Kazimierza Czartoryskiego, powiaty bytowski i lęborski znowu zostały oddane elektorowi brandenburskiemu. Mimo że traktat welawsko-bydgoski gwarantował wolność wyznania tamtejszym katolikom⁶³, a biskup i elektor Fryderyk Wilhelm uzgodnili listownie swoje poglądy w tej sprawie⁶⁴, to przecież pod rządami pruskimi i protestanckimi element polski i katolicki, dopiero co odświeżony, pozbawiony poparcia królów katolickich, których uprawnienia kościelne w tej ziemi przecho-

⁵⁷ ADWl., Akta Gniewosza I, 81 n., II, 2—2v, 170 n.

⁵⁸ Tamże II, 120v—121.

⁵⁹ Ks. P. Panske, *juw.* s. 803 n.

⁶⁰ ADWl., Akta Gniewosza II, 43—43v, 44.

⁶¹ Tamże II, 239—239v.

⁶² Ks. P. Panske, *juw.* s. 801 n., 802 n.; ADWl., Akta Gniewosza I, 41v—42, II, 7av, 12v, 31—31v.

⁶³ J. Ohryzko (ed.), *Volumina legum IV*, Petersburg 1860, s. 68: „Securitas lurium powiatów lemburskiego i bytowskiego anno 1659, Varsaviae ...; Ks. P. Panske, *juw.* s. 809 n.

⁶⁴ Ks. P. Panske, *juw.* s. 810 n.

dzili na władców z Berlina, począł znowu topnieć. Nie następowało to jednak tak radykalnie jak w XVI w. Biskupi i ich oficjałowie gdańscy wykonywali więc w dalszym ciągu w Ziemi Bytowskiej i Łęborskiej swoją jurysdykcję, a archidiaconi pomorscy przeprowadzali wizytacje.

Pierwszą (z zachowanych) była wizytacja archidiacona Andrzeja Albinowskiego, odbyta w latach 1686/87, za rządów biskupa (1681—1691) Bonawentury Madalińskiego⁶⁵. Dekanat bytowski składał się w tym czasie z parafii: Borzytuchom z kościołem św. Jerzego i kaplicą we wsi Chotkowo, Bytów z kościołem św. Katarzyny, Dąbrówka, schodząca do filii parafii Niezabyszewo, z kościołem św. Wojciecha, Niezabyszewo z kościołem św. Mikołaja, Tuchomie z kościołem św. Michała archaniola, Ugoszcz z kościołem św. Marii Magdaleny i kaplicą św. Trójcy we wsi Studzienice, Brusy z kościołem Wszystkich Świętych i filią św. Krzyża we wsi Leśno, Parchowo z kościołem św. Mikołaja, i Sulęczyno z kościołem św. Trójcy⁶⁶.

Jak widać, dekanat bytowski, po przyłączeniu go do diecezji włocławskiej, został powiększony o parafie: Brusy, należąca przed 1637 r. do dekanatu starogardzkiego (albo zaborzkiego czyli podlaskiego), oraz Parchowo i Sulęczyno, należące do dekanatu mirachowskiego (inaczej kościelżyńskiego). Biskup Lubieński, powiększając dawny dekanat bytowski, pragnął z jednej strony zrównać go z rozległymi dekanatami archidiaconatu pomorskiego, a z drugiej mocniej związać z diecezją. Z siedmiu parafii dekanatu bytowskiego, z których on się składał w XVI w., o parafii Pomysk Wielki w wizytacji Albinowskiego nie ma żadnej wzmianki.

Do dekanatu łęborskiego wchodziły w latach 1686/87 następujące parafie: Białogarda z kościołem Oczyszczenia NMP i filią św. Michała archaniola we wsi Łebień, Brzeźno z kościołem św. Małgorzaty, Garczegorze, schodzące do roli filii

⁶⁵ Ks. P. Panske (ed.), *Visitatio archidiaconatus Pomeraniae... a... Andrea Albinowski ... anno 1686 et 1687 peracta*, FTNT XI—XV, Toruń 1907—1911, s. 815—864.

⁶⁶ *Tamże*, s. 816—848.

Łęborka, z kościołem św. Marii Magdaleny, Łębork z kościołem św. Jakuba i filią św. Katarzyny w miejscowości Nowa Wieś oraz Rozłazino z kościołem św. Wojciecha⁶⁷. Granice dekanatu łęborskiego w niczym się nie różniły od tychże w XVI w. Niepokoje jednak fakt, że wizytator wylicza w dekanacie tylko 5 parafii a nie wspomina o innych 7, mianowicie: Bukowina, Charbrowo, Janwice, Łeba, Łebunia, Osieki i Salino, ani też o filiach: Sarbsk w parafii Łeba, Dziecielice w parafii Rozłazino i Gniewino w parafii Salino. Albo archidiacon nie zwizytował wszystkich parafii dekanatu, albo też parafie nie wyliczone, nie zostały w XVII w. wskrzeszone. Druga alternatywa jest bardziej prawdopodobna, a przemawiają za nią takie argumenty: 1. następne wizytacje także nie uwzględniają wspomnianych parafii, 2. wizytator bardzo często wspomina, że w dekanacie pełno jest protestantów, 3. ponieważ w dekanacie bytowskim zwizytował wszystkie parafie, więc chyba i w łęborskim odwiedził tyle, ile ich wtedy było.

Następny wykaz parafii obydwu dekanatów pochodzi dopiero z 1753 r. z czasu rządów biskupa (1752—1762) Antoniego Sebastiana Dembowskiego⁶⁸. Podleganie obcemu panowaniu zrobiło swoje, gdyż luteranizm poczynił tu wielkie postępy. Cały dekanat łęborski uważany był w tym okresie za jedną wielką parafię, a kościoły we wsiach: Białogarda, Brzeźno, Garczegorze i Rozłazino stały się tylko kościołami filialnymi. Wprawdzie już w latach 1686/87 zarządzał nimi prepozyt łęborski Franciszek Proust Chambaudiere, ale uchodziły one wtedy za parafialne⁶⁹. O parafiach istniejących w tymże dekanacie przed reformacją, a nie podanych przez archidiacona Albinowskiego, również i spis ten nie wspomina. Także nie ma mowy o filii Łebień w parafii Białogarda, podanej jeszcze w wizytacji z 1686/87 r.

Znacznie lepiej przedstawiał się wtedy katolicyzm w dekanacie bytowskim, składającym się z następujących parafii: By-

⁶⁷ *Tamże*, s. 848—856.

⁶⁸ Ks. Ks. Z. i St. Chodyńscy, *Monumenta hist.* I, s. 36 n.

⁶⁹ Ks. P. Panske, *Visitatio*, s. 848—856, 861.

tów z filiami Dąbrówka i Niezabyszewo, Ugoszcz z kościołami filialnymi we wsiach Borzytuchom i Studzienice, Tuchomie, oraz parafie przyłączone w XVII w. z innych dekanatów, mianowicie: Brusy z filią Leśno, Wiele, Parchowo i Sulęczyno. Ostatnie cztery parafie znajdowały się poza dawną Ziemią Bytowską, w województwie pomorskim (gdańskim), wskutek czego weszły w 1821 r. do diecezji chełmińskiej (Pelplin). Mimo to w porównaniu z rokiem 1686 dekanat bytowski prezentował się w tym czasie gorzej. Kościoły parafialne w miejscowościach Borzytuchom, Dąbrówka i Niezabyszewo zeszły do kategorii filialnych. Parafia Pomysk Wielki w dalszym ciągu nie istniała.

Za rządów biskupa (1762—1777) Antoniego Kazimierza Ostrowskiego, w latach 1765/66 była wizytowana szczegółowo cała diecezja, a w tym dekanaty bytowski i lęborski. Protokoły wizytacyjne kościołów obu dekanatów powinny się znajdować w Pelplinie, albowiem wszystkie wizytacje archidiaconatu pomorskiego przekazał w 1821 r. konsystorz generalny wrocławski do Prus⁷⁰. W dekanacie bytowskim były czynne w tym czasie kościoły w następujących miejscowościach: Borzytuchom, Bytów, Dąbrówka⁷¹, Chotkowo, Niezabyszewo, Studzienice⁷², Tuchomie i Ugoszcz. Reszta parafii powiększonego dekanatu bytowskiego z wyżej wymienionych względów mniej nas interesuje. Jednocześnie w dekanacie lęborskim istniały takie miejscowości kościelne: Białogarda, Brzeźno, Garczegorze⁷³, Lębork, Nowa Wieś⁷⁴ i Rozłazino. Zatem stan kościołów był prawie taki sam jak w latach 1686/87 i 1753.

Ostatnia wizytacja dekanatów bytowskiego i lęborskiego z czasu ich przynależności do diecezji kujawsko-pomorskiej

⁷⁰ Ks. St. Chodyński, *Monumenta hist.* XXIV, Wrocław 1910, s. 105 n.

⁷¹ Wizytacja ma „Dąbrowice”.

⁷² Wizytacja ma „Studzin”.

⁷³ Wizytacja ma „Garczygóra”.

⁷⁴ Wizytacja ma „Neudorf”.

została przeprowadzona szczegółowo w r. 1780, z rozporządzenia biskupa (1777—1806) Józefa Rybińskiego, ale i jej protokoły zostały przekazane do Prus, a sprawozdanie o wysyłce akt nie wylicza nawet nazw miejscowości posiadających kościoły⁷⁵.

4. Wiek XIX i XX

Od 1821 r. parafie obu omawianych dekanatów wchodziły w skład olbrzymiej diecezji wrocławskiej, rozciągającej się w północnej swej części na terenach luteranckich aż do wybrzeży Morza Bałtyckiego. Pod innowierczymi rządami pruskimi, zmierzającymi do zupełnej germanizacji tamtejszej ludności polskiej, a przy niewystarczającej opiece narodowej biskupów wrocławskich, element rodzimy Ziemi Bytowskiej i Lęborskiej bardzo się skurczył. W końcu XIX w., na ogólną liczbę 22.764 mieszkańców, było w powiecie bytowskim ludności polskiej 2.851⁷⁶, a w powiecie lęborskim na 40.237 — tylko 791⁷⁷. Należy przypuszczać, że obliczenia te były tendencyjne na niekorzyść ludności polskiej. Katolików było w obu powiatach więcej aniżeli Polaków, ale nie tylu co w XVII i XVIII w. Na początku obecnego stulecia germanizacja i protestantyzacja tej ziemi jeszcze bardziej się wzmogła. Tereny obu dekanatów weszły wtedy w skład rozległego dekanatu (archiprezbiteratu) koszalińskiego, obejmującego dzisiejsze nasze województwa szczecińskie i koszalińskie.

Sytuacja zupełnie się zmieniła, gdy w 1945 r. Ziemia Bytowska i Lęborska powróciła do macierzy. W niedługim czasie nastąpiła ich polonizacja i katolizacja. Spolszczenie to odbyło się przy pomocy ludności z innych dzielnic kraju, albowiem z autochtonów Polaków, po tysiącletnim zmaganiu się z niemczyzną, nie wielu zostało. Dekanaty bytowski i lęborski zostały wskrzeszone i objęte administracją apostolską kamińską i lubuską.

⁷⁵ Ks. St. Chodyński, *Monumenta hist.* XXIV, s. 109.

⁷⁶ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego* I, Warszawa 1880, s. 521.

⁷⁷ *Tamże* V, Warszawa 1884, s. 199.

Dzisiejszy dekanat lęborski pokrywa się mniej więcej z granicami tegoż powiatu i odpowiada całkowicie terytorium wspomnianego dekanatu w ubiegłych stuleciach. Składa się on⁷⁸ z następujących 24 parafii: Białogarda, Bożepole Małe⁷⁹, Brzeźno, Bukowina, Garczegorze, Gniewino, Kostkowo, Krępkowice, Lębork — parafia św. Jakuba, Lębork — parafia Królowej Korony Polskiej, Łeba, Łebień, Łebunia, Nowa Wieś, Osieki, Rozłazino, Sarbsk, Salino, Słuszewo, Świetlino, Wierzchucino, Witoradz, Zakończyno i Zwartowo.

Z 12 parafii które istniały w dekanacie w drugiej połowie XVI w., 10 jest nadal parafiami, a mianowicie: Białogarda, Brzeźno, Bukowina, Garczegorze, Lębork podzielony na dwie parafie, Łeba, Łebunia, Osieki, Rozłazino i Salino. Dawna parafia Charbrowo jest tylko filią w parafii Białogarda, a parafia Janowice — filią parafii Garczegorze. Kościoły we wsiach Gniewino, Łebień, Nowa Wieś i Sarbsk, będące w XVI w. filiami, są obecnie parafialnymi. O szesnastowiecznym kościele filialnym Dzieńcielec na terenie parafii Rozłazino w cytowanym schematyzmie diecezjalnym nie ma mowy.

Nowe parafie dekanatu: Bożepole Małe, Kostkowo, Krępkowice, Słuszewo, Świetlino, Wierzchucino, Witoradz, Zakończyno i Zwartowo w spisach z XVI—XVIII w. nie figurują ani jako kościoły filialne, ani jako kaplice. Obecne kościoły pomocnicze we wsiach: Białagóra — dawniej w parafii Osieki, a dzisiaj w parafii Wierzchucino, Cewice — w parafii Łebunia, Lubowidz⁸⁰ — dawniej w parafii Rozłazino, a dziś w parafii Królowej Korony Polskiej w Lęborku, Łęczyca — dawniej w parafii Brzeźno, a dziś w parafii Świetlino, i Maszewo — dawniej w parafii Łebunia, a dzisiaj w parafii Krępkowice, — także w wykazach z XVI—XVIII w. nie były wspomniane.

Teraźniejszy dekanat bytowski jest, terytorialnie biorąc, dwa razy większy od dawnego z XVI w., albowiem należą do niego parafie leżące w powiatach Bytów i Miastko. Jest ich

⁷⁸ Schematyzm ... 1949, Dekanat lęborski, 131—140.

⁷⁹ Schematyzm 1949 ma „Małe Borze Pole” (136).

⁸⁰ Schematyzm 1949 ma „Lubowicko” (134).

23, a mianowicie: Barcino, Biesowice, Borzytuchom, Bytów, Dretyń, Kępice, Kołczygłowy, Łubno, Miastko, Miłocice, Niezabyszewo, Osów, Płocko, Pólczo, Pomyk Wielki, Sępólno Wielkie, Sominy, Świerzno, Trzebiatków, Trzebielino, Tuchomie, Ugoszcz i Wąldowo⁸¹. Parafie: Barcino, Biesowice, Dretyń, Kępice, Kołczygłowy, Łubno, Miastko, Miłocice, Osów, Płocka, Sępólno Wielkie, Świerzno, Trzebielino i Wąldowo, jako położone w powiecie Miastko, a poza dawnym powiatem i dekanatem bytowskim, nie wchodzą w zakres niniejszego opisu. Z 7 parafii istniejących w dekanacie w XVI w., 6 jest także dzisiaj parafiami, mianowicie: Borzytuchom, Bytów, Niezabyszewo, Pomyk Wielki, (która nam zaginęła w XVII—XVIII w.), Tuchomie i Ugoszcz. Dawna parafia Dąbrówka jest dzisiaj zwykłą wsią w parafii Niezabyszewo. Wieś Studzienice, mająca w XVII—XVIII w. kaplicę czy też kościół filialny, jest po dawnemu filią w parafii Ugoszcz. Wsi Pólczo i Sominy, leżące w XVI—XVIII w. na terenie parafii Ugoszcz, oraz Trzebiatków, znajdująca się w tymże czasie w parafii Tuchomie, są dzisiaj parafiami. We wsi Rekowo⁸² na terenie parafii Niezabyszewo istnieje obecnie kościół pomocniczy.

Oto szkicowy obraz dziejów i analiza porównawcza sieci parafialnej dekanatów bytowskiego i lęborskiego w XVI—XX w. Nie jest to oczywiście wyczerpanie tematu mówiącego o zmaganiach o katolicyzm i polskość tej ziemi, ale raczej fragmentaryczny przyczynek do pełnego opracowania, na które czeka nasza literatura historyczna.

⁸¹ Schematyzm 1949, Dekanat bytowski, 32—41.

⁸² Schematyzm 1949 ma „Raków” (36).